

Vzácný nález byzantskej mince z 10. storočia z Považia

Ján Hunka

V roku 2002 bola na známej viackrát skúmanej archeologickej lokalite v Skalke nad Váhom pri Trenčíne objavená bronzová minca. Neznámy nálezca ju poskytol 29. novembra 2002 prostredníctvom Dr. K. Pietu z Archeologického ústavu SAV v Nitre na zdokumentovanie a odborné vyhodnotenie. Pretože razba je veľmi dobre zachovalá (obr. 1), bolo možné ju pomerne presne určiť.

Obr. 1 Byzantská bronzová anonymná minca Jána I. Cimiskesa zo Skalky pri Trenčíne z rokov 969 – 976.

Byzancia, Ján I. Cimiskes (969 – 976), anonymný bronz

A: busta Krista s nimbom okolo hlavy, pred ním je Biblia. V nimbe sú tri pásy s dvoma guľôčkami v každom páse. Okolo nimbu je časť legendy + EMMANOVHA a písmená IC – XC.

R: štvorriadkový text: + IHS XYS // XRISTYS // BASILEY // BASILE, nad a pod textom je rastlinná ozdoba.

Bronz. 30 mm, 9,901 g. Typ ako Sabatier¹ II., tab. 48, č. 5 alebo Goodacre² 1965, s. 214, č. 4.

Nájdená minca je zaujímavá z viacerých hľadísk. Prvé, čo asi zaujalo jej pôvodného majiteľa, bola určite výzdoba (predovšetkým obraz Krista) a zručnosť remeselného vyhotovenia. Nie je vylúčené, že práve kvôli portrétu Krista sa mohla dostať na naše územie, veď ostatné byzantské mince z tých čias niesli iba obrazy cisárov. Tento typ platidiel Jána I. Cimiskesa priniesol do byzantského mincovníctva v čase svojej razby významné novum. Predchodcovia cisára Jána I. zobrazovali na zlatých, strieborných a bronzových minciach najčastejšie svoj portrét, niekedy aj v spojitosti s ústrednými svätcami byzantského panteónu. Až v časoch Jána I. sa zaviedol nový typ mincí s Kristom

¹ SABATIER: 1862.

² GOODACRE: 1965.

a štvorriadkovým nápisom *Kristus je kráľ kráľov*. Tým byzantský panovník uznal svoju podriadenosť vyššej božej moci. Tento príklad nasledovali aj jeho nástupcovia, predovšetkým Basileios II., Konštantín VIII. a Roman III. Preto sa v rokoch 976 – 1034 razili bronzové mince s rovnakým vzorom ako za Jána I. Rozdiely sú len v pásoch nimbu: namiesto guľôčok sa uplatnili krížiky, polmesiace, obdĺžniky. Na bronzových minciach sa obraz Krista razil aj po roku 1034, avšak už s iným usporiadaním námetov ako za Jána I. Na averze bol Kristus, na reverze kríž a nápis NI-KA. Pretože mince s Kristom a štvorriadkovým nápisom razili viacerí cisári, patrí k bežnejším minciam. Na Slovensku sa však takáto razba zatiaľ nezaznamenala, preto je minca zo Skalky prvým exemplárom tohto typu mincí u nás.

Uvedená minca je dôležitá aj kvôli inej skutočnosti. V diele V. Ondroucha³ sa uvádza, že podľa starých záznamov bola v bývalej Tekovskej stolici nájdená okrem ďalších byzantských mincí aj jedna medená razba Jána I. Cimiskesa. Sám ju určil ako typ Sabatier⁴ (diel II., tab. 48, č. 6). Tá ale nie je totožná s mincou zo Skalky, lebo má čiastočne iné vyobrazenia. Na averze je síce podobný obraz Krista, ale na reverze je kríž s nápismi IC-XC a NI-KA. Dnes sa táto razba už nezaraďuje k mincovníctvu Jána I. Cimiskesa. Sabatier poznal v roku 1862 až 8 typov medených a bronzových anonymných mincí Jána I.⁵ Dnes používaný katalóg Goodacreho⁶ mu priradzuje iba dva typy bronzových mincí. To znamená, že razba z Tekovskej stolice má byť správnejšie zaradená do mincovníctva cisárovnej Theodory, ktorá vládla až v rokoch 1055 – 1056.⁷

Byzantská razba objavená na Skalke je mimoriadne dôležitým nálezom aj preto, že je jednou z mála mincí z 10. storočia nájdených u nás. Podľa zistení A. Fialu, ktorý sledoval slovenské nálezy byzantských mincí, sú z obdobia 10. storočia známe iba štyri nálezy.⁸ V Iži pri Komárne sa v roku 1979 objavil v stredovekom hrobe zlatý solidus z čias vlády Romana I. a Christophora (920 – 944). V roku 1914 sa v Čifároch-Telinciach pri Nitre získal poklad solidov. Z ôsmich známych razieb bola iba jedna vyrobená v časoch Romana I. a Christophora, zvyšné boli až v rokoch 1042 – 1054. Pri výskume včasnostredovekého pohrebiska v Nitre-Šindolke objavili v hrobe 11 polovicu strieborného miliarensu, vyrazeného v časoch Konštantína VII. Porfyrogeneta a Romana II. (944 – 959). Do 10. storočia zaradil Fiala aj medenú mincu Jána I. Cimiskesa z Tekovskej stolice, ale tá je podľa dnešného bádania asi o 90 rokov mladšia, lebo patrí do 11. storočia. Minca zo Skalky je preto iba štvrtým nálezom byzantských mincí z 10. storočia na Slovensku.

Z prehľadu slovenských nálezov byzantských mincí vyrazených v 10. storočí je zrejmé, že sa dá len ťažko sledovať hospodársko-peňažný vplyv takýchto mincí na súdobú spoločenskú situáciu obyvateľov nášho územia. V súbore štyroch mincí sú zastúpené razby z rôznych kovov (bronz, striebro, zlato) a odlišných hodnôt (anonymný bronz, miliarens, solidus). Tri z nich sa viažu k prvej polovici 10. storočia, čím by bolo možné zaradiť ich do obdobia staromadžarských vplyvov, ako o nich píše Fiala.⁹ Posledná minca (zo Skalky) je však až z tretej štvrtiny 10. storočia a dostala sa k nám za iných podmienok. Prvé tri mince – dva solidy a jeden miliarens – museli vlastniť spoločensky významnejší

³ ONDROUCH: 1964, č. 578.

⁴ SABATIER: 1862.

⁵ SABATIER: 1862, 234, č. 4.

⁶ GOODACRE: 1965, s. 214, č. 4 – 5.

⁷ GOODACRE: 1965, s. 234, č. 4.

⁸ FIALA: 1989, č. A2, 6 – 7, B2.

⁹ FIALA: 1989, 61 – 63.

jednotlivci, predstavitelia slovanskej society, staromaďarskí bojovníci alebo obchodníci. Ak ich mali bojovníci, tak neboli ozdobou odevov alebo opaskov koní ako franské, arabské a iné razby, lebo iba solidus z Iže a miliarens z Nitry-Šindolky sú prevrútané. Majú však iba jednu dierku, čo značí, že boli zavesené v privesku na krku. V prípade solidu z Iže je zrejmé, že dierka bola vyvrútaná mimo obrazu dvoch cisárov a nepoškodzuje ani veľmi dobre zhotovený obraz Krista sediaceho na tróne. Na miliarens, kde sú hlavne nápisy, nerešpektuje ich pôvodné usporiadanie. Podľa Fialu sa získavali takéto mince ako výkupné, pri obchodnej činnosti alebo ako dary počas krstu na cisárskom dvore. U vyššie spomenutých mincí by som za najpravdepodobnejšie považoval výkupné. V prípade, že mincu vlastnil nejaký obchodník, je logické, že uprednostnil mince z drahých kovov, ktoré sa dali použiť ako kus kovu aj mimo Byzantskej ríše.

Za úplne iných spoločenských podmienok sa na severozápadné Slovensko dostala v 60-tych a 70-tych rokoch 10. storočia (alebo o niečo neskôr) bronzová minca Jána I. Cimiskesa. Na severozápadnom Slovensku boli určite najpočetnejší slovanskí starousadlíci, popri nich tu mohli žiť aj noví maďarsko-uhorskí vládcovia. Treba predpokladať, že územím okolo Trenčína (kadiaľ viedla aj medzinárodná Považská cesta) prechádzali aj zahraniční obchodníci. Podľa dnešných poznatkov patrilo tento priestor do jednej z častí tzv. provincie *Vag*, na ktorú si uplatňovali nárok českí, poľskí a uhorskí vládcovia.¹⁰ Pôvodným majiteľom mince bol asi niektorý zahraničný obchodník. V tom čase patrili k obchodníkom najmä židia. Minca nebola pravdepodobne použitá ako platobný prostriedok, lebo vtedajšia spoločnosť nepoznala byzantskú sústavu peňazí (preto by ju ani bronzová razba nezaujala) a nie je ani známe, že by sa mince vo väčšej miere využívali na platby za tovar. Skôr možno predpokladať, že bola prijatá ako určitý spomienkový predmet, napríklad preto, že to bol predmet vyrobený vo vzdialenej zemi, respektíve pre obraz Krista.

Vrcholová plošina kopca Chochel nad Skalkou bola už viackrát archeologicky skúmaná, najkomplexnejšie v rokoch 1995 – 1996 M. Hanuliakom.¹¹ Ten zistil osídlenie aj počas včasného stredoveku. Bola tu objavená cirkevná stavba a menšie pohrebisko, kupolovitá pec a početné zvyšky materiálnej kultúry. Časť nálezov pochádza aj z 10. storočia, kedy sa určite používal pohrebiskový areál a sakrálny objekt pustol. Vyvýšenina mohla mať aj vojensko-strážne a refugiálne využitie.¹² Byzantská minca zo Skalky je nielen ďalším dôkazom o prežívaní lokálneho osídlenia. Nie je vylúčené, že sa sem dostala hlavne ako predmet poukazujúci na kresťanské náboženstvo, keď tu dožíval „iba požehnaný, ale nie vysvätený“ kostolík, ktorého správca bol takisto schopný šíriť kresťanskú vieru. Pre neho a malý počet spoluveriacich mohol byť obraz Krista na minci silným motivačným činiteľom. Miestne kresťanské spoločenstvo tu potom prežívalo až do jeho pretvorenia počas neskorého stredoveku v 11. – 13. storočí na benediktínske centrum.

¹⁰ MARSINA: 1993, 48.

¹¹ HANULIAK: 1998, 309 – 331.

¹² HANULIAK: 1998, 326 – 327.

Literatúra

- A. FLALA:** Byzantské mince na Slovensku (6. – 12. storočie). Slovenská numizmatika 10 (1989), 57 – 64.
- H. GOODACRE:** A Handbook of the Coinage of the Byzantine Empire. London 1965.
- M. HANULIAK:** Skalka nad Váhom a jej význam v dejinách osídlenia Trenčianskeho mikroregiónu. Slovenská archeológia 46 – 2 (1998), 309 – 331.
- R. MARSINA:** Najstaršie dejiny Trenčína. In: Trenčín. Vlastivedná monografia 1. Bratislava 1993, 47 – 72.
- V. ONDROUCH:** Nálezy keltských, antických a byzantských mincí na Slovensku. Bratislava 1964.
- J. SABATIER:** Description générale des monnaies byzantines frappées sous les empereurs d'Orient depuis Arcadius Jusqu'à la prise de Constantinople par Mahomet II. II. Paris – Londres 1862.

Der seltene Fund einer byzantinischen Münze aus dem 10. Jahrhundert aus Považie

Resümee

Im Jahre 2002 wurde auf der archäologischen Lokalität im Ort Skalka nad Váhom in der Nähe der Stadt Trenčín eine bronzene Münze entdeckt. In demselben Jahr übergab sie der unbekannte Finder dem Archäologischen Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften in Nitra zur fachkundigen Auswertung. Man fand heraus, dass es sich um eine anonyme Bronze des byzantinischen Kaisers Johannes I. Tzimiskes, geprägt in den Jahren 969 – 976, handelt. Auf dem Avers der Münze ist das Bildnis Christi mit einer Bibel dargestellt, auf der Rückseite der Münze befindet sich eine Inschrift in vier Sätzen. Sabatier hat eine ähnliche Prägung im Teil II. Taf. 48, Nr. 5; Goodarce auf der Seite 214, Nr. 4 veröffentlicht. Die gefundene Münze ist aus mehreren Gründen interessant: 1, eine Münze dieses Typs wurde auf dem Gebiet der Slowakei noch nie gefunden 2, bei der Münze handelt es sich um die erste Prägung des Johannes I. Tzimiskes auf dem Gebiet der Slowakei. Der ältere Münzfund dieses Herrschers aus der Tekovská stolica wird heute in das Münzwesen der Kaiserin Theodora (1055 – 1056) gereiht. 3, die Münze aus Skalka ist erst die vierte byzantinische Münze aus dem 10. Jahrhundert, die auf dem Gebiet der Slowakei gefunden wurde. Im Gegensatz zu den ersten drei Münzen – gefunden in dem Ort Iža bei der Stadt Komárno, in dem Ort Čifáre-Telince bei der Stadt Nitra und in dem Ort Nitra-Šindolka, wo man zwei goldene Soliden und einen silbernen Miliaresion, beide datiert in die 1. Hälfte des 10. Jahrhunderts, fand – datieren wir die Münze des Johannes I. in die 60er und 70er Jahre des 10. Jahrhunderts. Es ist offensichtlich, dass wir aus der Übersicht der slowakischen Funde byzantinischer, im 10. Jahrhundert geprägter Münzen nur schwer den wirtschaftlich-finanziellen Einfluss solcher Münzen auf die gesellschaftliche Lage, in welcher die damaligen Bewohner unseres Gebietes lebten, erörtern können. Im Komplex der vier Münzen sind Prägungen aus unterschiedlichen Metallen (Bronze, Silber, Gold) und von unterschiedlichem Wert (anonyme Bronze, Miliaresion, Solidus) vertreten. Im Zusammenhang mit der Münze aus Skalka ist fraglich, ob sie ursprünglich einem slawischen Altansässigen, einem ungarischen Herrscher, oder einem Geschäftsmann gehörte. Die Münze wurde wahrscheinlich nicht als Zahlungsmittel benutzt, denn die damalige Gesellschaft war mit dem byzantinischen Zahlungssystem nicht vertraut (deshalb würde sie sich für eine bronzene Prägung auch nicht interessieren) und es gibt auch keine Kenntnisse darüber, dass man Münzen im größeren Maß als Zahlungsmittel für Güter benutzte. Eher können wir die Vermutung äußern, dass die Bevölkerung aus der Umgebung der Stadt Trenčín die Münzen als Gegenstände mit Andachtscharakter bewahrte und zwar aus zwei Gründen – bei den Münzen handelte es sich um Gegenstände, die in einem fernen Land hergestellt worden sind, beziehungsweise um Gegenstände mit der Darstellung Christi. In der Ortschaft Skalka wurden schon mehrere archäologische Grabungen durchgeführt, am kontinuierlichsten in den Jahren 1995 – 1996 unter der Führung von M. Hanuliak. Man fand hier Überreste einer Siedlung aus dem 10. Jahrhundert. Damals wurde hier eine Grabstätte genutzt und es befand sich hier auch ein verlassener Sakralbau. Die Erhebung über dem Ort Skalka konnte auch zu Militär und Bewachungszwecken und auch als Zufluchtsort dienen.